# Het Atjeh-vraagstuk

en

## hoe dat thans nog kan worden opgelost

---

Een woord ter waarschuwing en tot leering
van het Nederlandsche Volk

DOOR

J. J. B. FANOY,
Oud-Officier N.-I. L.

XXII: -
1256

SEMARANG
HANDEL MASMAN & STROINK
1908

EVERS VOOR NEDERLAND:
HOFF & Co., AMSTERDAM

Rp 288.430

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

# HET ATJEH-VRAAGSTUK

## EN HOE DAT THANS NOG KAN WORDEN OPGELOST

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

XXII, 1256

# Het Atjeh-vraagstuk

en

## hoe dat thans nog kan worden opgelost

---

Een woord ter waarschuwing en tot leering
van het Nederlandsche Volk

DOOR

J. J. B. FANOY,
Oud-Officier N.-I. L.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

SEMARANG
N. V. BOEKHANDEL MASMAN & STROINK
1908

Bibliotheek van het Leger

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

GEDRUKT TER ELECTRISCHE DRUKKERIJ DE ATLAS, 'S-GRAVENHAGE

# INLEIDING.

*MOTTO: Het Atjeh-vraagstuk brengt onzen naam als Koloniale mogendheid in opspraak; als het niet op rechtvaardige wijze wordt opgelost, wordt het ons ten schande.*

*Het is niet uit lust om steenen te werpen op een Leger, waar ik ruim 20 jaren toe heb behoord, dat mij lief is en waarmede ik mij nog altijd solidair gevoel, en het is ook niet uit ontstemming daarover dat ik — als gevolg van mijn afkeer van de Atjehsche gruwelen — gedwongen werd dat Leger te verlaten, dat ik thans in het openbaar een onderwerp ga behandelen hetwelk bij mij eene nog altijd schrijnende wonde openrijt. Alleen uit plichtsbesef — omdat ik mij der zake kundig weet, het Indische Leger door en door ken, de consequentiën der verschillende Atjeh-systemen doorzie en ik de gave ontving om de volksziel te peilen dier Atjehers, die ik lief heb gekregen òm hun lijden — grijp ik opnieuw naar de pen, opdat de oogen in Nederland geopend worden voor het ontzettende onrecht dat wij ginds begaan en voor het groote gevaar waarin wij daardoor als Volk gebracht worden. Het is ook omdat mij nog altijd de vaste hoop bezielt dat onze geëerbiedigde Koningin, overeenkomstig de traditiën van*

*Haar geslacht, de partij zal opnemen voor die tot wanhoop gebrachte menschen en Zij Haar „tot hiertoe en niet verder" zal uitspreken, optredende als de reddende Engel van een ongelukkig volk, dat Haar naam daarvoor zal zegenen tot in verre tijden, gelijk ons Volk nog altijd den naam van Haren grooten Voorvader eert.*

*In mijne vertrouwelijk geschreven brochure van December 1906 waarschuwde ik alleen een beperkten kring van personen, voor welke het mij noodig scheen dat zij de vraag overdachten, in hoeverre het neo-calvinistische (of Kerkelijk-politieke) drijven van de laatste jaren als mede-oorzaak kan worden beschouwd van de afschuwelijke wreedheden waartoe wij zijn vervallen en stelde ik in het vooruitzicht later op die wreedheden terug te komen. Dat is thans niet meer zoo noodig. De verschijning der artikelen van een oud-marechaussée-officier, onder het pseudoniem „WEKKER" in de „Avondpost" van eenige maanden geleden, ontslaat mij voor een groot deel daarvan, zoomede van de zorg om te documenteeren hetgeen door mij zal worden beweerd.*

*Als er over het Atjeh-beleid van de laatste 12 jaren niets anders geschreven was dan wat in de „Wekker"-artikelen voorkomt, dan zou het tegenwoordige régime reeds veroordeeld zijn. „Wekker" tast echter eenige malen mis bij de opsporing van de oorzaken waardoor wij tot de diepte vielen waarin wij zijn neergestort. Daarom ook behoeft zijn betoog de noodige aanvulling en verbetering, die hier zal worden aangebracht.*

*Waar een systeem, in Indië vooral, zoo dikwijls staat en valt met de personen die het uitvoeren, zal het wel moeten gebeuren dat ik, die systemen toetsende, een ander dan het gewone licht moet doen vallen op sommigen, die ter kwader ure naam hebben gemaakt en deswege op een voetstuk zijn gesteld, dat hun in het geheel niet past. Waar ik dat doe, gebeurt zulks allerminst uit zucht tot afbreken, maar opdat zij, hun beeld, zooals ik meen dat het moet geteekend worden, als in een spiegel herkennende, gewekt worden in hunne gewetens. Ik zal daarbij zoo weinig mogelijk namen noemen. De ingewijden herkennen de door mij bedoelde personen toch terstond aan een paar trekken, en voor de niet-ingewijden heeft het noemen van namen weinig nut. En als ik — in het belang der zaak — een enkele maal van mij zelven moet spreken, dan geschiedt zulks slechts noodgedrongen en blijve de bescheidenheid mij bij.*

*Zoo moge dan dit boekske, geschreven met een hart vol leed, het zijne bijdragen tot verbetering van ons optreden in den Indischen Archipel, den volken die daar wonen en ons tot onmiskenbaren zegen!*

---

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

## HOOFDSTUK I.

### Het Tijdvak 1873—1898.

Den 28$^{en}$ Maart 1873 werd, ter beslechting van onze geschillen met het Sultanaat Atjeh, het woord gegeven aan het Kanon en vielen de eerste Nederlandsche granaten op het Atjehsche strand. De redenen, die de toenmalige Regeering deden besluiten om den weg der overreding te verlaten en dien van het geweld in te slaan, zijn thans vrij nauwkeurig bekend. Hare beoordeeling heeft echter geen zin, daar wij dien oorlog, rechtvaardig begonnen of niet, thans eenvoudig als een feit hebben te aanvaarden. Alleen zij hier aangestipt, dat de vrees voor vreemde inmenging den grootsten invloed heeft gehad op de overhaasting, waarmede de Atjeh-oorlog werd begonnen en de eerste expeditie tegen Atjeh werd afgezonden.

De betreurenswaardige afloop van die expeditie is mede bekend. Nadat de troepen den 8$^{en}$ April geland waren, werd de Kraton den 16$^{en}$ te vergeefs bestormd en trokken onze troepen naar het strandbivak terug, terwijl zij den 29$^{en}$ d. a. v. naar Batavia terugkeerden. Het eenige voordeel, door de uitzending dezer expeditie behaald, was de zeker-

heid dat zich geen vreemden meer in de Atjeh-zaken zouden mengen. Als nadeel stond daar tegenover dat ons prestige een geduchten schok had gekregen door de geleden nederlaag, die zóó gevoeld werd, dat wij ons zelfs onmachtig toonden om TOEKOE NEK MERASSA, die zich bevriend getoond had, tegen de strafoefening van zijn Vorst te beschermen, tengevolge waarvan wij het moesten aanzien dat diens kampong in vlammen opging.

Onmiddellijk werd tot de uitzending eener 2e expeditie besloten en vertrouwde het Opperbestuur het bevel daarover toe aan den reeds gepensioneerden Luitenant-Generaal VAN SWIETEN, die als krijgs- tevens staatsman tot op heden nog door geen Indisch officier overtroffen is geworden. Het Opperbestuur, dat door deze benoeming enkele actief dienende Indische officieren passeerde, ging tot dezen maatregel over, ten einde zich alle mogelijke waarborgen voor den goeden afloop der 2e expeditie te verzekeren. De alleszins gerechtvaardigde voorkeur, die zoodoende aan een gepensioneerde werd geschonken, gevoegd bij het groote verschil van begrip aangaande de Indische oorlogvoering tusschen dien Generaal en zijne ondergeschikten, leidde in de praktijk tot groote nadeelen.

In November 1874 vertrok de 2e expeditie, den 9$^{en}$ December werd geland en den 23$^{en}$ Januari 1875 was de Kraton in ons bezit. Daarmede was het *krijgskundige* doel der expeditie, dat zich in den aanvang niet verder uitstrekte, bereikt. Het aanvankelijk gestelde *staatkundige* doel kon niet bereikt worden tengevolge van het overlijden van den Sultan en de twisten over de opvolging. Dat staatkundige doel omvatte slechts „het brengen van Atjeh's Sultan in de

positie van den Sultan van Siak". Het was op advies van Generaal VAN SWIETEN zóó beperkt gesteld en werd thans op advies van dezen uitgebreid tot „de verklaring dat het Atjehsche Rijk bij het Nederlandsche grondgebied werd ingelijfd". Daardoor was het spook der vreemde inmenging voor goed verdreven en hield de Regeering het in hare macht om eventueel terug te komen op de vraag of wij Atjeh al dan niet door een Sultan zouden doen besturen.

In de tijdruimte tusschen voorstel en conforme beschikking daarop, trachtte de Generaal VAN SWIETEN er met den meesten ernst naar om den pas bevochten vijand tot zich te trekken en hem duidelijk te maken dat wij niet gekomen waren om zijn kampongs te verbranden en wreedheden te bedrijven, zooals helaas tegen zijn wil geschied was, doch eenvoudig om het *Nederlandsche* gezag te stellen *boven* dat van den *Sultan*, die onmachtig was gebleken om de orde en rust in het Rijk en tegenover het buitenland naar behooren te handhaven.

Men heeft den menschlievenden, in den oorlog tegen Inlandsche volken vergrijsden, krijgsman daar zeer om bespot en hem ook in het bevel bemoeilijkt, zoodat hij, dien strijd in eigen boezem niet aan kunnende of aan willende, het bevel, misschien ontijdig, heeft nedergelegd en Atjeh verlaten. Den 20$^{en}$ April reeds vertrok hij met het grootste deel der troepen, een ander deel achterlatende tot „voltooiïng der reeds begonnen pacificatie".

Het kan niet worden ontkend dat de Generaal VAN SWIETEN zich toen in de weerkracht van het Atjehsche volk heeft vergist en dat het voorbarig was om, waar de onderwerping nog niet had plaats gehad, van pacificeeren te spreken.

Waarschijnlijk heeft echter de groote inspanning en de hoogst onaangename wrijving, waarop zooeven gedoeld werd, den reeds bejaarden bevelhebber zóó gedrukt, dat hij zich te zwak gevoelde om zijn taak verder uit te strekken dan hem was opgedragen. Hij heeft toen, ten einde vooral niet toe te geven aan de rondom hem bestaande zucht tot verder agressief optreden, met al de nadeelen daaraan verbonden, en verwachtende dat het Atjehsche volk zou toonen zéér tegen zich zelf verdeeld te zijn, den vorenbedoelden maatregel uitgelokt, waardoor men zich wel zou moeten matigen. Ik bedoel het besluit, om ons in een voor den inlandschen vijand onaantastbare stelling te nestelen en daarbinnen het vervolg der gebeurtenissen af te wachten, welke uitvloeisel zouden zijn van de aanwending van allerlei politieke middelen, die desvereischt door militair optreden van uit de stelling zouden worden ondersteund. Het woord „pacificeeren" heeft in den mond van een man als Generaal VAN SWIETEN, die wist hoe *elk* Indisch volk zich op den langen duur met zulk een toestand verzoent en eindigt met onzen wil te eerbiedigen, een ruimere dan de gewoonlijk gangbare beteekenis en bedoelt meer het „zelfbewuste streven om onzen wil door te drijven door de politieke overreding, welke steunt op het in toom gehouden geweld en de op ruime schaal ondernomen werken des vredes".

Ware nu, in den geest van Generaal VAN SWIETEN, eenige jaren lang door een krachtige en talentvolle persoonlijkheid doorgewerkt, dan zou zich diens stelsel zoo goed als zeker zéér doeltreffend bewezen hebben. Thans werd het al zeer spoedig losgelaten onder opvolgers die niet berekend waren voor de inderdaad *zeer moeilijke* taak die hun op de

schouders werd gelegd en daarom, onder den drang van de echte vechtersbazen, als van zelf terugvielen tot de veel gemakkelijker taak van „krijgvoeren zonder meer". De in April 1875 geopende periode van afwachten in de vallei, gepaard met optreden tegen de kuststaatjes, ten einde deze *alle* te dwingen tot erkenning van het Nederlandsche Oppergezag, heeft slechts tot Juli 1878 geduurd en werd toen gevolgd door een periode van *volle agressie*.

In die periode vallen de roemrijke tochten van Generaal VAN DER HEIJDEN, tochten die wèl spreken van dapperheid, doch ook van onmeedoogendheid en wreedheid. De Atjehkanker, het moorden en branden, vierde toen reeds hoogtij. Ook toen werd gemoord, geslacht en geroofd. Ook toen werden weerlooze gevangenen, soms bij troepen, neergeschoten. Ook toen reeds werden — op kleine schaal — onze kogels vervormd tot dum-dums, doordien ze aan den voorkant werden uitgeboord en van een flauberthulsje voorzien. De lust tot moorden en branden was toen reeds in de manschappen èn de officieren gevaren, waaronder slechts enkele witte raven, als een BISCHOFF VAN HEEMSKERCK b. v., in later jaren konden zeggen „dat zij de Atjehers zelfs voor geen buitgemaakten klewang hadden benadeeld". De moord- en brandzucht werd toen reeds in militaire Atjeh-liederen bezongen.

Het is van dien roemruchtigen tijd af dat de innige haat en de afschuw dagteekenen, die de Atjehsche vrouwen voor ons koesteren, zóó dat deze — welke slagen haar mogen treffen — doorgaan met de Atjehsche jongens en mannen op te zweepen tot het volhouden van den bitteren wanhoopsstrijd. Maar het is óók van dien tijd af dat de voor ons fatale cirkelgang begint: „ons afschuwwekkend

optreden, de bevolking leidende tot steeds dieper wrok" en „de angst voor de gevolgen van dien wrok ons terughoudende van milder optreden" niet alleen, doch ons voerende tot „steeds gruwelijker middelen" om den Atjeher er „door vrees onder te houden", om zoodoende de uitbarstingen van volkshaat te beletten. Het „wee den overwonnene" vastgekoppeld aan het „wee den overwinnaar"!

Dat duurde wederom drie jaren. Toen kwamen er genoeg personen aan het woord die meenden „dat de schrik er thans genoeg in zat" en ook een voldoend aantal personen die zooveel „afschuw van ons gewelddadig optreden" betoonden, dat het besluit kon genomen worden om de periode van agressie te eindigen en de „pacificeering" voor het eerst ernstig te beproeven, aanvankelijk onder civiele ambtenaren, later onder militaire officieren.

Het bleek evenwel, dat men zich opnieuw vergiste, niet zoo zeer in den weg dien men te volgen had, doch in het karakter en de gezindheid van het Atjehsche volk. Daardoor alleen reeds *kon* in de 3 jaren van civiel bestuur (1881—1884) slechts zeer weinig worden bereikt, en óók niet in de daarop volgende periode van passief-militair bewind (1884—1892), dat het civiel bestuur had vervangen. Het was zeer onredelijk om te durven verwachten dat de gevolgen van ons *zes*-jarig optreden (1875—1881) in een periode van *drie* jaren civiel bestuur zouden kunnen worden goedgemaakt. Het was óók onverstandig om iets dergelijks te verwachten van de militaire hand, die niet slaan mocht. Toch heeft die periode, hoe roemloos zij moge schijnen, ons in zooverre nut aangebracht, dat zij den overgang heeft gevormd tot de periode DEIJKERHOFF (1893—1896).

Er is op die periode ontzettend veel afgegeven en het is aan de bestrijders van het daarin beproefde stelsel schitterend gelukt om het smadelijk te doen vallen. Toch was men met de toepassing van dat stelsel het dichtst genaderd tot de oplossing van het Atjeh-vraagstuk. Alleenlijk de man, die volgens de bekende methode zou werken: „afsluiting van de kust, daardoor druk uitoefenen op de kuststaatjes met isoleering van de vallei en uitbreiding van onzen invloed aldaar", was voor die taak minder geschikt. Hij vertrouwde te veel op zijn *veine,* bleef een oppervlakkig hoewel onverstoorbaar optimist, en miste de kracht zoowel om zijn Nederlandsche vijanden te weerstaan als om zijn Atjehsche vrienden er onder te houden.

Ware DEIJKERHOFF een man geweest ten goede, zooals VAN HEUTSZ ten kwade, hij zoude zijn geslaagd! Doch goed is het geweest dat DEIJKERHOFF beproefd heeft den Atjeher te bedwingen door den Atjeher en diep te betreuren blijft het, dat diens Atjehsch wapen door Nederlanders is onbruikbaar gemaakt.

Het is bekend welk een weerzin het werken met den Atjeher TOEKOE OEMAR bij de Indische militaire partij opwekte en hoe het deze gelukte om aan de Indische politieke partij eerst het verachtelijke, daarna het gevaarlijke van deze methode te suggereeren en zoodoende den bodem te ondermijnen waarop DEIJKERHOFF stond. Toch toonde zich diens systeem sterk en onaantastbaar in een der moeilijkste oogenblikken van ons Koloniaal Gezag van de laatste 30 jaren. Dat de Lombok-expeditie kon worden ondernomen en na de Lombok-catastrophe tot een goed einde kon worden gebracht zonder herleving van het

verzet op *Atjeh*, zal ten allen tijde vóór de groote waarde van het toenmalige, nog verre van volmaakte systeem blijven spreken.

Maar.... er moest en zou gevochten worden. Toen het Lombok-kwaad was overwonnen, behoorde de Atjehkanker te worden uitgesneden.

Het is niet algemeen bekend waardoor en hoe het DEIJKERHOFF-systeem eigenlijk is gevallen en hoe de tot het uiterste beleedigde en gesarde TOEKOE DJOHAN tot afval werd gedreven, al heeft het *Utrechtsch Dagblad* van die dagen reeds vrij veel licht dienaangaande ontstoken, doch het komt mij onnoodig voor in deze duistere geschiedenis door te dringen, waar de ongerijmdheid tastbaar is *daarvan,* dat de Atjeher, die zich gedurende den Lombok-krijg stil hield, ons nà het Lombok-succès, zonder bepaalde aanleiding, opnieuw zou zijn gaan bevechten.

Den 29$^{en}$ Maart 1896 verloor het Gouvernement zijn Atjehschen Krijgsoverste, laaide het verzet opnieuw allerwege op en werd *ten derden male* het woord gegeven aan het Zwaard.

Dat zwaard zou thans echter eenigszins anders dan vroeger worden gehanteerd. De geest van het materialisme had zijn triomfen óók aan de Nederlandsche Krijgsschool gevierd. Men was daar in volle bewondering geraakt voor het Duitsche succès in de oorlogen van de zestiger en zeventiger jaren. De stelling dat de oorlog humaner is naarmate hij intensiever wordt gevoerd, had de militaire harten veroverd, omdat de militaire hoofden niet bedacht waren op de vreeselijke excessen waartoe die theorie de strijders in voortgezette oorlogen voeren moet.

De materieele schijnwinst van dat dogma maakte zijn belijders blind voor de groote moreele nadeelen die er onverbrekelijk aan vast zitten.

Voeg daar nu bij den, den westerling demoraliseerden, invloed van het tropische klimaat, de buitengewone afneming van het rechtsgevoel in den oorlog met inlanders, de verslapping der banden van de moraal onder de Indische Officieren — en wel onder die van de hoogere rangen het meest — dan zal het duidelijk worden hoe de moderne school van oorlogvoeren het Indische Leger in 1896 deed terugvallen tot handelingen die in de Oude Geschiedenis te huis behooren en waartoe het volk in Europa zijn Indische Krijgers „niet in staat" achtte.

Het Indische Leger was na het aftreden van den edelen GEIJ VAN PITTIUS in slechte handen gevallen. Zijn opvolger verdiende de achting niet, die men aan dragers van zulk gezag verschuldigd behoort te zijn en Nederland heeft door dien man wèl gevoelig moeten ondervinden hoe duur de degeneratie in een officierskorps betaald wordt. Hadde de Luitenant-Generaal GEIJ VAN PITTIUS de macht nog in handen gehad, vermoedelijk zouden de Atjeh-zaken in 1896 anders zijn geloopen.

Thans kwam te Atjeh op krachtige wijze een officier aan het woord, die, naast goede gaven van hoofd en hart, ook enkele zeer naar voren tredende minder goede eigenschappen bezat, die men als gevolgen van „te ver gedreven eerzucht" kan aanmerken. Deze werd Commandant van het in 1890 opgerichte korps politiesoldaten, dat den naam kreeg van „Marechaussée". In dat, oorspronkelijk met de beste bedoelingen opgerichte, goed gedisciplineerde en strijdvaardige

korps, werd door hem een geest van moord- en vechtlust aangewakkerd, die zijn wederga niet kent.

Onder aanvoering van de drogreden „dat de soldaat pas dàn goed is als hij zoo handig mogelijk moordenaar wordt", prentte deze officier aan zijn halfwilde Amboineesche en Javaansche soldaten begrippen in, die aan het ongeloofelijke grenzen. Zijn „ik wil de teekenen van je handen zien op de lichamen van je verslagen vijanden", gevoegd bij den strijdkreet „Marechaussée potong kapala" en nog veel erger, maakte van het korps dappere politiesoldaten een bende bashi-bousouks, de menschelijke tijgers van het Indische Leger, en deed hen — toen reeds — tot daden vervallen die men op de donkerste bladzijden van het Oude Testament kan terugvinden. Dientengevolge waren de handelingen van dat korps al spoedig in zulk een tegenspraak met het begrip dat zich in Nederland aan het woord *„Marechaussée"* verbindt, dat het oogenblik gelukkig mag genoemd worden waarop de naam „Marechaussée" uit het Indische Leger verdwijnt [1]).

Maar .... de kerels waren dapper, ze vochten prachtig, hadden groot succès en .... hun voorbeeld spoorde de overigen aan om te doen zooals zij, alle menschelijke gevoelens tijdelijk af te schudden en zonder genade te verdelgen al wat zich van den vijand binnen het bereik der wapenen vertoonde, eerst alleen de strijders, spoedig ook de niet-strijders, later zelfs de vrouwen en kinderen, want „hoe meer verslagenen, hoe meer eer!"

Onder zulke soldaten en officieren is van gewone tucht

---

[1]) Thans is de geheele Infanterie van den Marechaussée-geest doortrokken en is op Atjeh eigenlijk *alles* Marechaussée, zoodat, om die reden alleen reeds, de afzonderlijke benaming gerust kon vervallen.

geen sprake meer. Hun gehoorzaamheid bepaalt zich tot het opvolgen van algemeene bevelen. Zelf beoordeelen zij in hoeverre sommige bevelen gemeend zijn of niet. Met de details van de uitvoering der bevelen moet men zich niet bemoeien; voor de uitspattingen, waartoe zij vervallen, moet men de oogen sluiten of zich bepalen tot een vermaninkje, dan tevens dienst moet doen als bewijs dat men „geen deel heeft aan de gruwelen".

Intusschen waren het niet enkel nadeelen, die de nieuwe richting met zich bracht. Zij leverde, uit een zuiver militair oogpunt bezien, ook groote voordeelen op, vooral nadat de vechtofficier bij uitnemendheid, de Overste VAN HEUTSZ, op Atjeh verscheen en krachtig meehielp om, wat er nog van het te ver doorgevoerde defensief was overgebleven, met wortel en tak uit te roeien.

Geen posten meer, waarin men zich achter palissaden kon dekken, doch open bivaks, maar men „uit" moest bij de nadering van den vijand. Geen korte étappen meer, waarin men zich betrekkelijk veilig gevoelde, doch groote afstanden tusschen de bivaks, zóó dat men steeds slagvaardig marcheeren moest. Geen thuiskomen vóór den nacht, waardoor de patrouillekring beperkt werd en den vijand te veel rust gelaten werd, doch ook des nachts buiten gebleven, waardoor de vijand in onrust gehouden en de troep beter getraind werd. Geen open terreinen opzoeken voor de marschveiligheid, doch bij voorkeur in het bedekte terrein gemarcheerd, waar men veel meer kans had den vijand te ontmoeten. Geen wegenaanleg langs de dorpen, doch dwars daar door heen, om het inwendige beter te kunnen surveilleeren. Geen vuurgevecht op groote afstanden, dat slechts

ophoudt en ons noodeloos gewonden bezorgt, doch snel opgerukt tot den afstand, waarop men het wit der oogen kan zien, om dan het woord te geven aan den Klewang, die het hoofdwapen werd en waarmede het „Korte Zwaard der Romeinen" zijn eer herkreeg! Geen angstvallige zorg voor den soldaat, doch allen gehard tegen de uiterste consequentiën van het ruwe oorlogsbedrijf, en de zwakkeren zoo spoedig mogelijk uitgestooten. Geen meevoeren van meer dan het allernoodzakelijkste, doch leven van en zich behelpen met wat de doorloopen streek oplevert, enz., enz. Altemaal uitnemende beginselen, doch.... alleen geschikt om toegepast te worden door hoogstaande menschen van krachtig moreel en voerende tot de vreeselijkste excessen waar men te doen heeft met heel gewone menschen van ruwen of halfwilden landaard, vooral dan als men aan zwakke afdeelingen, bestaande uit zulke personen, zware opdrachten geeft.

Zoo werd, helaas, geleidelijk het gebruik onzer troepen gedurende de agressie van 1896-1898, het tijdvak vallende tusschen het stelsel DEIJKERHOFF en het stelsel VAN HEUTSZ. Iedereen, die toen op Atjeh is geweest, weet hoe barbaarsch wij toen zijn opgetreden, hoe daarbij niet alleen is gevochten, maar ook gemoord, gebrand en geroofd, hoe weerlooze vijanden werden afgemaakt, hoe de gevallenen werden verminkt en hoe gretig men greep naar oorlogsmiddelen die zedelijk verboden zijn. Reeds toen teekende zich duidelijk de verwildering af die na 1881 had gesluimerd, doch in den Lombok-krijg ten volle was ontwaakt. Men meene nu niet dat alleen de strijdenden in het gevecht door moordlust werden bevangen, zóóals bij *Anak Galoeng* b.v., doch de

afschuwelijke vermoording van den zieken NJA MAKAM onder de oogen der zijnen met het afhouwen van diens hoofd, op last van een generaal uitgevoerd onder bevel van een lateren generaal, met officieren die thans alle hoofdofficieren zijn, is een bewijs hoe de verwildering in 1896 reeds te constateeren viel onder de officieren van het hoofdkwartier te Kotta-Radja. De in triomf meegevoerde NJA MAKAM-kop, zwijgende aanklacht tegen modern koloniaal oorlogsbedrijf!

Gelukkig waren niet allen zoo, en ontstond in de gewelds-periode 1896—1898 al spoedig hevige, doch helaas alleen achter de schermen gevoerde strijd tusschen de meer humane richting, die streefde naar beperking, die ik de richting BEEGER wil noemen en de meer ruwe, die men de richting VAN HEUTSZ zou kunnen noemen, welke de actie tot aan het einde toe wilde doorzetten en daarom ook uitstrekken over de kuststaten. De laatste won, helaas, het pleit en zoo kon toen, feitelijk tegen den wensch van den toenmaligen Gouverneur van Atjeh in, de kleine Pedir-expeditie op touw worden gezet en doorgevoerd, terwijl het bevel daarover werd opgedragen aan den man, die niet formeel maar stellig zedelijk de verantwoordelijkheid van geheel ons verder optreden op Atjeh dragen moet, den lateren Generaal VAN HEUTSZ.

Dat het bij het vertrek der kleine Pedir-expeditie, door den Gouverneur van Atjeh noodig werd geoordeeld om de troepen in een dagorder aan te sporen „zich te onthouden van wreedheden tegenover vrouwen en kinderen" — van de mannen werd niet eens gerept — spreekt luide vóór het reeds door mij vermelde feit, „dat de verwildering toen reeds tot een bedenkelijke hoogte was gestegen".

De uit een zuiver militair oogpunt schitterende afloop der

kleine Pedir-expeditie bezorgde Overste VAN HEUTSZ den Kolonelsrang en de gelegenheid om als Chef van den Staf te Batavia de groote Pedir-expeditie voor te bereiden, welke zou samenvallen met diens optreden als Gouverneur van Atjeh, waardoor tevens het woord werd gegeven aan het „stelsel VAN HEUTSZ". De tegenstanders waren afgemaakt, doch ter eere van den gestorven BEEGER zij hier vermeld dat deze de gevolgen van de groote Pedir-expeditie èn van de doorvoering van het „VAN HEUTSZ-stelsel" heeft voorzien en er zich tegenover mij in beslist afkeurenden zin over heeft uitgesproken.

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

## HOOFDSTUK II.

### Het stelsel VAN HEUTSZ 1898—heden.

---

In overeenstemming met het beweerde in het voorwoord, n.l. dat het in onze Koloniale maatschappij niet aangaat om de personen van hunne daden te scheiden, volge hier eerst een uiteenzetting van de eigenschappen van den Generaal VAN HEUTSZ, zooals ik die meen te moeten weergeven.

Een man van sterke wilskracht en groote eerzucht, met een krachtig physiek en een helder verstand, toegerust met veel persoonlijke dapperheid en groote vechtlust. Een krachtmensch, die spottend scherp is in het beoordeelen van anderen, zoowel van chefs en kameraden als van ondergeschikten, die met zekere geringschatting neerziet op bijwerk en het oog steeds gericht houdt op de groote hoofdzaken. Iemand van een beklagenswaardige levensbeschouwing, die in het geld de groote drijfveer van elk streven ziet en verhooging van rang of positie verkiest boven eerbewijzen. Iemand die zich moeilijk onderwerpt aan gezag, doch lichtelijk vervalt tot autocratie, zoowel persoonlijke als zedelijke, waardoor hij „fijngevoeligheid" in de keuze der middelen om een bepaald doel te bereiken, als „onpraktisch" verwerpt en het „qui veut

la fin veut les moyens" ten volle aanvaardt, helaas met weglating van het woordje „permis" dat achter „moyens" behoort.

Die persoonlijkheid nu ontvouwde in 1893 zijn stelsel van Atjeh-onderwerping, dat in 't kort neerkwam op: „ontzag afdwingen door krachtige overredings- en bestraffingsmiddelen, welke door den Atjeher zelf moesten worden betaald". We moesten „op de geldkist" van den Atjeher gaan zitten, dat wil zeggen, de kosten van de onderwerping zooveel mogelijk op de Atjehers zelven verhalen, doch dan tevens de uitgaven van het onderwerpingsbedrijf tot een minimum terugbrengen.

Op die wijze zag de Kolonel VAN HEUTSZ in 1898 nog kans om Atjeh te onderwerpen „voor weinig geld" en „in korten tijd", niettegenstaande al het gebeurde, in 1896—1898 en ook niettegenstaande zijne brochure over de Atjeh-onderwerping van geheel andere toestanden uitging. De bedervers van het DEIJKERHOFF-systeem hadden feitelijk ook den nekslag aan het oorspronkelijke VAN HEUTSZ-stelsel gegeven.

Dat de Kolonel VAN HEUTSZ in 1898 de toepassing van zijn door de omstandigheden reeds gewijzigd stelsel aanvaard heeft, mag hem gerust tot eer worden aangerekend. Iedereen toch was zoowat buiten raad en hij dacht met krachtige hand orde te kunnen brengen in den chaos. Hij heeft zich echter bij de aanwending van de middelen om zijn doel te bereiken weer in één ding vergist, en wel „in den geest van het Atjehsche volk", dat ongevoelig bleek voor de geldkwestie.

Onze hiervoren geschetste handelingen in 1896—1898 hadden op gansch Atjeh den volkshaat aanhoudend meer

aangewakkerd en zou deze onder het VAN HEUTSZ-régime, dat de consequentiën van den intensieven kolonialen oorlog ten volle aanvaardde en verder dan te voren uitstrekte, stijgen tot een „doodelijken haat", die ongelukkigerwijze door de Atjehsche vrouwen het diepst wordt gevoeld.

Men moet zelf op Atjeh geweest zijn om zich een denkbeeld te kunnen vormen van den haat en den afkeer, dien de Atjehsche vrouwen ons toedragen, en om te kunnen beseffen hoe deze al maar door voedsel in onze wandaden vinden. Daar „WEKKER" verscheidene dezer wandaden reeds zoo duidelijk heeft geschetst (hij vergat nog vele andere) behoef ik hier nog maar alleen in het algemeen zijn mededeelingen te bevestigen, niet dat deze tot in details juist zouden wezen, doch dat ze in 't algemeen genomen „waar" zijn. De „soorten" van wandaden die bedreven worden zijn echter talrijker dan „WEKKER" zelf inziet. De „schuld" van die wandaden, die door „WEKKER" bijna uitsluitend op den Generaal VAN DAALEN wordt geschoven, moet ik echter terugwentelen op de schouders van hem die haar behoort te dragen, n.l. den gewezen Gouverneur VAN HEUTSZ en naast hem op de verschillende aanhangers van zijn stelsel, elk voor zijn deel.

Tot het beginpunt teruggebracht ligt de hoofdfout van Generaal VAN HEUTSZ, bij de uitvoering van zijn stelsel gemaakt, in de misgreep, die hij gedaan heeft, toen hij verkeerdelijk de vraag ging stellen: „Welke middelen moet ik aanwenden om met onze personeele en financiëele krachten Atjeh te onderwerpen *met geweld,*" in stede van te vragen: „op welke wijze geraak ik met onze personeele en financiëele krachten en met gebruikmaking van alle

*geoorloofde* middelen, tot de onderwerping van Atjeh, *zonder meer*". De voorstelling van een veel te ver uitgestrekt doel, dat volstrekt onevenredig is aan onze krachten, doch welke onevenredigheid moest opgeheven worden door de aanwending van zedelijk niet geoorloofde middelen, dàt is de klip waar het VAN HEUTSZ-scheepje op *moet* stranden, dàt is ook de oorzaak van den onspoed die ons — in moreelen zin het meest en in materieelen zin tastbaar — in de laatste tijden doorloopend treft. In stede van naar zelfbeperking te streven bij het bepalen van de manier waarop wij het einddoel kunnen bereiken, ging VAN HEUTSZ, in zijn streven naar het haast onbereikbare, onze landskrachten verre te buiten bij het aangrijpen van de middelen ter bereiking van een schier waanzinnig doel: „Atjeh-onderwerping èn Atjeh-pacificatie, met geweld, in korten tijd en met geringe kosten!"

De vroeger plaatsgrijpende gruwelijke oorlogshandelingen moesten in deze lijn van gedachten onvermijdelijk met verscheidene worden vermeerderd, waar het streven naar beperking van uitgaven met steeds geringere aanvullingen leidde tot het ageeren met steeds kleinere troepenafdeelingen, onder aanvoerders van steeds lageren rang en graad. En waar ze niet werden vermeerderd, daar moesten ze op grooter schaal worden toegepast, omdat de verschillende partiëele ondernemingen alleen dàn konden slagen als men zoo terroriseerend mogelijk het land doortrok, zich daarbij zoo vlug mogelijk verplaatste en tegelijk zooveel mogelijk vijanden — lees Atjehers — opruimde. Die vlugge verplaatsing echter kon ook weer alleen dàn geschieden als men zoo goed als uitsluitend ging leven van de doorloopen

streek en als men het minimum aantal dragers dat men meenam afbeulde tot zij neervielen langs het pad, om ze dan kalm achter te laten en van honger te laten sterven.

Zóó vervielen de „praktische" dienaren van het onderwerpings- èn pacificatiesysteem VAN HEUTSZ van het eene tot het andere. Werden in den aanvang alleen nog maar onridderlijke handelingen, als door de omstandigheden geboden, aanvaard, verdedigd en als doelmatig aangeprezen, al spoedig werden de meest ergerlijke tropenkollers-wandaden gepleegd en het geheim der uitnemendsten onder de Atjehmannen dat aan de jongeren werd geleerd, bestond dan ook, afgescheiden van hun moed, intelligentie en volhardingsvermogen — als regel -- in hun vermogen om de afschuwelijkste consequentiën van de groote drijfjachten op het menschelijke wild van Noord-Sumatra, tot de uiterste grenzen door te zetten.

Dat er onder de Atjeh-mannen van naam ook uitzonderingen op den regel voorkomen, spreekt wel van zelf, en óók spreekt van zelf — helaas — dat velen van de ergsten het door hen bedreven kwaad volstrekt niet als zoodanig inzien. Hun verblindheid belet hen dat veeltijds.

Toch werd de stem van het publieke geweten gevreesd, waarvoor dan ook al het mogelijke werd gedaan om de wandaden in eigen boezem als korpsgeheimen te bewaren. Het is dan ook alleen aan de groote handigheid, de onmeedoogendheid en het liegvermogen van sommigen, aan de eerzucht van meerderen, aan de angst om geen carrière te maken van velen, zoomede aan de verblindheid der machthebbenden in Nederland te wijten, dat die wandaden zóó lang verborgen konden blijven, dat ze zóó in aantal en

afschuwelijkheid konden toenemen, terwijl ze zich zoo gemakkelijk van Atjeh uit over den archipel konden verspreiden.

Ik wil mij hier intoomen. Niet uit vrees om nog meer te zeggen, doch uit zucht om vooral niet verder te gaan dan hoog noodig is. Ook om verscheidene hooggeplaatsten te sparen die zich door de Atjeh-schandalen van het aldus uitgevoerde VAN HEUTZ-stelsel ten zeerste hebben gecompromitteerd.

Het stelsel VAN HEUTSZ, met zijn Atjeh-bedwinging ten koste van den Atjeher is materialistisch in kern en wezen. Het „ruim uit den weg wat U in den weg staat" is hoofdmotief van zijn bedrijf en dat „ruim uit den weg" zal — als de verdere doorvoering van dat stelsel wordt toegelaten — pas ophouden als de laatste Atjeher zal zijn neergelegd, tenzij ook wij overgaan tot .... „de vrouwenkampen!"

Nog eens, men moet zelf op Atjeh geweest zijn, men moet de Atjeh-mannen in hun doen en laten kennen, om te beseffen waarheen de „school VAN HEUTSZ" ons voert en om het onmogelijke in te zien dat men langs dien weg ooit tot een gepacificeerd Atjeh kan geraken. Verder dan terroriseeren brengt die zoo geroemde school ons niet.

Men geeft van tijd tot tijd hoog op van de pogingen die in het belang van den Atjeher werden gedaan om diens lot te verbeteren. In het belang der volksgezondheid, door de vaccinatie in te voeren. In het belang der vrouwen, door zekere gebruiken bij de geboorte te bestrijden. In het belang van den veestapel door de castratie verplichtend te stellen. In het belang van den landbouw door onderricht en kleine voorschotten te verstrekken. In het belang van den handel door wegen en een stroomtram aan te leggen, enz. Doch

behalve dat de Atjeher zeer goed inziet, dat ons eigen belang daarbij meestal een hartig woordje meespreekt, vraag ik aan elk nuchter doordenkend mensch: „wat geeft een ten doode toe gesarde en mishandelde bevolking, die als gevolg van onze zelfoverschatting in volslagen rechtsonzekerheid leeft, en die feitelijk alleen snakt naar „vrijheid", om de weldaden van een terroriseerend overheerscher?" Hoogstens aanvaarden ze die om er kracht uit te putten voor het volhouden van den strijd. Komt daarbij dan nog, dat de meeste van die maatregelen den weerzin opwekken, dat de doorvoering er van geschiedt door mannen, die hun kracht zoeken in bloedstorting, arbeids- en geldafpersing, door middel van boeten, die telkens opnieuw vervallen tot wreedheid en willekeur, dan leiden al die zoogenaamde weldaden tot niets anders dan tot vermeerdering van den wrok en tot grooter haat tegen de personen die later in aanmerking kunnen komen om het Atjeh-beleid over te nemen.

Nu bezat de Generaal VAN HEUTSZ het groote voordeel, dat geen Atjeher hem persoonlijk van ruwe wreedheden kon beschuldigen en dat zij hem om zijn innemend en joviaal, hoewel gestreng, optreden respecteerden. Zij konden nog altijd denken dat veel van wat geschiedde buiten zijn weten en tegen zijn zin plaats had. Zijn opvolger echter — de tegenwoordige Generaal VAN DAALEN — was niet zoo gelukkig.

VAN HEUTSZ had in de jongste periode slechts als Overste en als Gouverneur op Atjeh geägeerd, VAN DAALEN echter als Kapitein en als Civiel Gezaghebber. De een *liet* de oorlogshandelingen verrichten, de andere had er persoonlijk aandeel in en het was niet zonder reden dat TOEKOE MOEDA SAMALANGAN mij bij diens bezoek in het bivak *Peudada* voor-

spelde dat: „als de Kapitein VAN DAALEN, de *harde* kapitein zooals deze hem noemde, ooit Gouverneur mocht worden, Atjeh alsdan opnieuw in lichte laaie zou komen" [1]). Het was óók niet zonder reden dat diezelfde achtenswaardige Atjeher verder verklaarde van een der Atjeh-mannen die na VAN DAALEN in aanmerking zou kunnen komen voor het Gouverneurschap en voor wien hij om bijzondere reden geen achting had: „och, mijnheer, hoe zou ik mij anders dan noodgedwongen kunnen buigen voor iemand die in drie maanden tijds, alleen in mijn gebied, meer dan 400 mannen, vrouwen en kinderen heeft afgemaakt" [2]).

Hier spreekt een Atjehsche stem!

De gevolgen van het VAN HEUTSZ-stelsel, in zich zelf berispelijk, in de uitvoering nog meer veroordeelenswaardig, zouden *niet* uitgebleven zijn, óók al ware de Gouverneur VAN HEUTSZ op Atjeh gebleven. Onder zijn opvolger kwamen zij — gelukkig — slechts wat eerder voor den dag.

Het streven naar Atjeh-bedwinging „op een goedkoopje" leidde dikwerf tot de meest onbillijke behandeling van jarenlang getrouwe, zoowel als van pas onderworpen, hoofden, die tengevolge van boeteoplegging of havensluiting verarmden en soms uit wanhoop het land ontvluchtten, naar den overwal, als ze niet overliepen tot de partij van verzet. De dom-barbaarsche wijze van ons optreden, waardoor niemand zich bij de ontmoeting onzer troepen veilig gevoelde, deed den gewonen kampongman maar al te vaak veranderen in een vluchteling die — als hij op de vlucht niet werd

---

[1]) Opgenomen in mijne memorie geheim over Atjeh van 1902.
[2]) Alsboven.

neergelegd — niet anders kon doen dan veranderen in een wanhopig verzets-fanaticus.

Zóó fokten wij zelf de toekomstige bendehoofden en bendeleden, daarbij op bewonderenswaardige wijze geholpen door de Atjehsche vrouwen en moeders, die haar mannen en zonen niet alleen voortdurend opzweepen tot telkens opnieuw beproefde wraaknemingen, maar die ook — dank zij de gewijzigde moraal op het stuk van voortplanting bij volken die, zooals het Atjehsche, strijden om hun bestaan — voor overvloedige aanvulling van strijders zorgen, waar het aantal geboorten toeneemt naar mate er meer mannen worden afgemaakt. Wie ooren heeft om te hooren die hoore, en wie het vatten *wil* die vatte het!

Waar nu de geboorten toenemen en aanhoudend meer jongens opgevoed worden in haat tegen ons gezag, dáár ontbreken alleen nog maar de „vrouwenkampen" om aan het VAN HEUTSZ-stelsel de kroon op te zetten.

Intusschen verergerde op Atjeh óók nog een ander kwaad, dat aan het DEIJKERHOFF-régime zooveel nadeel heeft toegebracht, omdat het aan diens tegenstanders zulk een sterk wapen in de hand heeft gegeven, n.l. het kwaad der „onbetrouwbaarheid".

Waar vóór 1896 uit optimisme en uit angst voor ontstemming te Batavia, Buitenzorg èn Nederland, aan de waarheid afbreuk werd gedaan, zóódat men van de Atjeh-verslagen als van de *blauwe leugens* ging spreken (doelende op de kleur van den inkt waarmede ze werden gehectografeerd), daar zou men spoedig nà 1898 van den *zwarten* leugen kunnen gaan spreken. Alleen nu werd niet gelogen uit optimisme, doch stelselmatig, om wandaden verborgen te houden voor het

Opperbestuur en voor het Nederlandsche Volk; tegenover Batavia behoefde dat niet, dàt telde niet mee en tegenover Buitenzorg óók niet, want dat verlangde geen waarheid op dit punt. Men geraakte echter op Atjeh zóó aan het liegen gewend, dat men daar zelfs vaak moeite had om waarheid en leugen van elkaar te onderscheiden. Men sloeg ook op dàt punt records, straffeloos meestal, omdat bijkans iedereen meedeed en dikwijls beloond werd, mits men slechts loog ten voordeele van „het stelsel". Ook dàt kwaad werd door den Gouverneur VAN HEUTSZ aanvaard en .... benut [1]).

Ter eere van den thans door „WEKKER" aangevallen VAN DAALEN zij hier gezegd dat deze — voor zoover mij bekend — wars is van liegen. Daardoor, en óók omdat VAN DAALEN niet in de macht is van de „zucht naar geld" is deze — hij moge zoo hardvochtig zijn als hij wil — veel achtenswaardiger dan VAN HEUTSZ. VAN DAALEN *doet* meedoogenloos soms, doch hij aanvaardt de verantwoordelijkheid voor zijn daden. VAN HEUTSZ *laat* afschuwwekkend doen en .... schuift de verantwoordelijkheid van zich af, naar beide zijden, naar *boven* en naar *beneden*.

Sterk door den leugen, die op de handigste manier werd toegepast en door de onverbiddelijkheid waarmede in voorkomende gevallen de „stomkoppen" werden afgemaakt, die waarheid wilden schrijven, bleef de roep over het Atjeh-beleid na 1898 aanhoudend toenemen en kwamen telkens méér personen van beteekenis onder den indruk dat wij thans — ten laatste — op den goeden weg waren, dat het hard-

---

[1]) Geheime memorie over Atjeh van 1902.

handige régime — want van erger wilde men niet weten — den Atjehers en ons ten zegen zou zijn.

Diep acht ik het te betreuren dat mannen als Jhr. DE SAVORNIN LOHMAN en Dr. A. KUIJPER hun jarenlange meening over den Atjeh-oorlog, die zij zich aan de hand van een KEUCHENIUS hadden gevormd, prijsgaven voor de onware Atjeh-voorstellingen van den jongsten tijd. Waren deze niet misleid geworden, Jhr. DE SAVORNIN LOHMAN had stellig zijn stem gevoegd bij die van Jhr. DE STUERS, en Dr. KUIJPER had nooit van een „bloederige doch heilzame" *Gajoe-Loeos*-operatie gesproken, doch zijn machtige stem bij die der anderen gevoegd, desnoods tegen Minister IDENBURG in, wiens tolerante houding tegenover het Atjeh-gedoe mij alleen uit zijn kerkelijk-politieke levensbeschouwing verklaarbaar voorkomt. Trouwens, de geheele Indische politiek van het Ministerie 1901-1905 ware dan een gansch andere geweest.

Even betreurenswaardig acht ik ook den gang van het bezoek dat de Heer VAN KOL aan Atjeh heeft gebracht, die daar heen ging om beter van dat gewest op de hoogte te komen, doch die bij zijn vertrek veel minder van de Atjeh-toestanden afwist dan vóór zijn komst. Hadden deze vier heeren ten volle datgene geweten wat nu druppelsgewijze bekend raakt, het kwaad ware overwonnen vóór het zijn tegenwoordigen omvang gekregen had. Thans kon dat kwaad, dat voor een goed deel voortkomt uit gebrek aan rechtsbesef, rustig voortwoekeren, zoodat — moge het „van Atjeh begint de *nederlaag*" slechts profetie wezen — het „van Atjeh begint de *degeneratie*" bittere werkelijkheid is.

Er bestaat zulk een zware depressie in de denkbeelden over hetgeen te velde, tegenover een halfbeschaafd volk mag

en niet mag, dat zelfs een „WEKKER" die, gruwende van eigen daden, in zijn toorn over eigen begane fouten, aan „beschaafd Nederland" zijn handelen op Atjeh verwijt, niet eens inziet dat het afmaken van gevangenen b.v., zoo lang deze zich aan de in billijkheid gegeven bevelen onderwerpen, nooit of nimmer op grond van „oorlogsnoodzaak" mag plaats hebben, en hij niet eens schijnt te weten dat onze militaire wet zelfs het zonder vonnis dooden van spionnen niet toelaat, zoodat dergelijke handelingen dus gequalificeerd moeten worden als „moord", al deinzen onze militaire rechters voor veroordeeling terug, waar zij rekening houden met het feit dat de ware schuldigen op hooge plaatsen zitten.

Beweert men dat — als de kans op het welslagen van een onderneming door een moord moet worden gekocht — die prijs *niet* moet worden betaald, doch dat men dan de onderneming liever moet laten mislukken, dan wordt men als in koor voor „idioot" uitgekreten. Nu is het ook vrij wel „idioot" om aan menschen die een soldaat beschouwen als een bijna niets, een dwangarbeider als een niets en een Atjeher als een minder dan niets, dergelijke denkbeelden voor te houden. Toch blijf ik beweren dat — als de kans op een vlugge Atjeh-pacificatie door „grootmoorden" moet worden gekocht — men ook dáárvan moet afzien en men verstandiger doet om — ten einde dat „moorden" te voorkomen — terug te keeren tot de Atjeh-pacificatie „op den langen duur".

Maar hoeveel moeite men zich ook gaf om het tegendeel te bewerken, de waarheid over de gebeurtenissen op Atjeh kòn op den duur niet verborgen blijven, en al erkennen wij het nadeel dat de jongste onthullingen aan onze positie

tegenover het buitenland kan toebrengen, zoo achten wij het toch een zegen dat zij kwamen. De slechtste *naam* blijft altijd verre te verkiezen boven de slechte *daad!*

Nog eens.... ik toom mij zelven aanhoudend in; ik blijf bij alles een eind beneden het maximum van wat ik zou kunnen zeggen. Dáárvoor is de tijd ook nu nog niet gekomen. Het mindere zij echter genoeg om de juistheid der diagnose te aanvaarden: „dat het stelsel VAN HEUTSZ, hoe schoon ook op het oog, in zijn wezen te veroordeelen is, en — slecht uitgevoerd als het werd — een *fataal stelsel* genoemd moet worden, dat er veel toe heeft bijgedragen om de eindoplossing in zake Atjeh voor jaren te verschuiven."

Er is echter meer.

Zooals de olievlek zich uitbreidt op een vel papier, zoo breidde zich ook de Atjehsche militaire waanzin uit over den Archipel en werden niet alleen vele officieren, doch óók verscheidene ambtenaren door die ziekte aangetast. Het komt mij, wat dit betreft, vrij zeker voor dat nòch het Djambi-gedoe, nòch de Korintji-gruwel, nòch het Boni-onrecht, nòch het Goa- en verdere Celebes-bedrijf, enz., enz., zouden hebben plaats gehad, als het Atjeh-systeem niet met een aureool van voortreffelijkheid was omhangen geworden, of als het gebeurde in de Gajoe- en Alaslanden bijv. onmiddellijk, in geheel zijn afschuwwekkende werkelijkheid, was bekend geraakt. Al die kwestiën waren dan op andere wijze opgelost.

De stroom van ellende die wij in de laatste jaren — op het Atjehsche voorbeeld — over verschillende volken uitgieten, doet een goed deel der bewoners van dezen Archipel aanhoudend toenemen in haat tegen ons gezag. De honderden tot dwangarbeid veroordeelde vijanden wakkeren dien haat

steeds feller aan en maken de landsgevangenissen tot kweekplaatsen van verzet en opstand, die te verwachten zijn zoodra het daarvoor geschikte oogenblik zal aanbreken.

Het is dus aan te nemen dat het Atjeh-kwaad een voor ons veel gevaarlijker kwaad zal doen ontstaan, op het oogenblik waarop wij de kracht zullen missen om het te bedwingen.

Hier dreigt in de toekomst een landsgevaar!

---

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

## HOOFDSTUK III.

### De oplossing van het Atjeh-vraagstuk.

---

In het voorafgaande zagen wij dat en waarom het VAN HEUTSZ-stelsel ons niet verder heeft kunnen brengen dan tot Atjeh-terrorisatie, onder zeer nadeelige omstandigheden, n. l. met de groote kans dat wij het terroriseeren niet eens zullen kunnen volhouden. Er moet dus noodzakelijk iets anders voor in de plaats worden gesteld, en wel een stelsel waarbij de kans is uitgesloten dat het, uit gebrek aan geld of aan troepen, zal moeten worden losgelaten.

Als de tegenwoordige Atjehmannen ergens gelijk in hebben, dan is het wel daarin, dat zij zich met hand en tand tegen troepen-*vermeerdering* verzetten. Zij weten maar al te goed dat méér troepen op Atjeh meer ellende voor ons beteekent en de kans op mislukking vergroot. Hun vaderlandsliefde belet hen om aan den drang naar troepenvermeerdering gevolg te geven. Voor de terrorisatie zijn er troepen genoeg, voor de pacificatie „met geweld" heeft Nederland nooit troepen genoeg beschikbaar.

Een land als Engeland b.v. zou een 10 à 15, zelfs 20,000 man tijdelijk op Atjeh kunnen legeren, verdeeld over een

aantal grootere en kleinere garnizoenen, zóó dat het *getal* alleen reeds zulk een ontzag afdwong, dat de tegenstand werd opgegeven en de haat — die dan geen nieuw voedsel meer ontving door de uitspattingen van het oorlogsbedrijf — langzamerhand verdween. Dàt is een pacificatie-systeem steunende op het „in toom gehouden" geweld en op de „werken des vredes" die daarbij kunnen worden ter hand genomen.

Voor de doorvoering van zulk een systeem zijn wij echter onmachtig. Eene versterking van enkele bataljons legt daarbij tòch geen voldoend gewicht in de schaal. Ze houdt ons tòch vastgekoppeld aan de terrorisatie en is voor het terroriseeren zelve beslist overbodig.

Wij hebben dus behoefte aan een geheel ander pacificatie-systeem, dat óók wel steunt op het „in toom gehouden geweld", doch dat uitvoerbaar is met even weinig, desnoods met nog wat minder troepen dan thans op Atjeh gelegerd zijn. Het spreekt van zelf, dat zulk een systeem zijn kracht mede uit geheel iets anders putten moet.

Om dàt systeem, hetwelk ik thans nog praktisch uitvoerbaar en dus alleraannemelijkst acht, te ontvouwen, brengen wij allereerst in herinnering hoe het stelsel VAN SWIETEN, dat rekening hield met onze krachten en gebaseerd was op grondige kennis van de Indische politieke en militaire geschiedenis, in hoofdzaak faalde door de ongeschiktheid van zijn opvolgers om het in zich op te nemen, te verwerken en, met vast vertrouwen op de juistheid er van, uit te voeren. Het goede dat dit stelsel bevatte, n. l. de *zelfbeperking* in het getal der troepen en in de grootte van het te bezetten gebied, gevoegd bij de overredingskracht

van geduldig en humaan politiek beleid, mèt de gelegenheid om, ter plaatse waar dat noodig is, bestraffend te kunnen optreden, worde voor het nieuwe systeem behouden.

Wij herinneren er ook aan dat de proef, welke gedurende korten tijd genomen werd met Civiel bestuur en gedurende iets langeren tijd met humaner militair optreden, mislukte tengevolge van den haat van het reeds te veel getergde Atjehsche volk, dat toen bovendien nog niet — zooals thans — van onze overmacht overtuigd was. Dientengevolge was deze elfjarige periode veel te kort om de tienjarige gewelds-periode, die er aan was voorafgegaan, te doen vergeten. Van die periode worde voor het nieuwe systeem overgenomen het ernstige streven naar humane behandeling van den thans overwonnen vijand.

Wij herinneren er verder aan hoe het DEIJKERHOFF-stelsel schipbreuk leed op den strijdlust van onze koloniaal-militaire grootheids-waanzinnigen, die de eigen vaderlandsche geschiedenis waren vergeten en de lessen van een eeuwenlange koloniale geschiedenis hadden verworpen, en zulks, niettegenstaande men met dat stelsel het dichtst was genaderd tot de oplossing, aangezien men toen de Atjehers trachtte te bedwingen door middel van de Atjehers, en ook niettegenstaande dat stelsel zich krachtig heeft betoond in een der moeilijkste perioden van onze jongste koloniale geschiedenis. Van dàt stelsel neme men nu het nieuwe systeem over: „de bedwinging van de Atjehers door de Atjehers," doch nu niet *ten koste* van *deze,* doch ten koste van de Koloniale of van de Nederlandsche of van beide kassen.

Wij herinneren er ten slotte aan hoe het stelsel VAN HEUTSZ — met de Atjeh-bedwinging *ten koste* van de Atjehers —

gefaald heeft door de wanhopige overschatting van eigen krachten en de verderfelijk slechte keuze van de middelen, die aangewend mochten worden om het einddoel te bereiken, zoodat wij, ondanks de ten toon gespreide energie, moed en activiteit, ten leste van Atjeh een uitgemergeld land hebben gemaakt en wij in de laatste twaalf jaren verder achteruit zijn gegaan dan in de twintig jaren daarvoor. Van dàt stelsel worde alleen de geestkracht en dê activiteit, de dapperheid en dè ondernemingsgeest behouden.

Zóó komen wij ten slotte tot de volgende, van de voorgangers overgenomen en de gansche Indische geschiedenis door als deugdelijk geboekstaafde beginselen, n.l.:

1e. de zelfbeperking van VAN SWIETEN, door een zoo gering mogelijke troepenmacht op Atjeh te onderhouden, gelegerd te *Kotta Radja*, op enkele kustplaatsen en in enkele garnizoenen van het binnenland, grooter of kleiner naar behoefte, doch nimmer opgesloten in bentengs of forten, en zoodanig samengesteld dat elk oogenblik grootere of kleinere afdeelingen kunnen uitgezonden worden, om preventief te werken door patrouillegang, dan wel repressief te werken door bestraffing;

2e. de bedwinging van de Atjehers door de Atjehers, van DEIJKERHOFF, dus de bestrijding van de onwillige elementen in de eerste plaats door Atjehsche troepen onder Atjehsche en Europeesche aanvoerders, waar het noodig is gesteund door de troepen van dat Leger, en immer bijgestaan door de diensten van Atjehsche politiekorpsen onder Europeesche officieren, die de Marechaussées moeten vervangen;

3e. de voortvarendheid, energie, dapperheid en andere, meest militaire eigenschappen van VAN HEUTSZ, die dezen sieren, doch getemperd door de eischen van de Wet en van de gebruiken in de oorlogen der beschaafde volken, óók waar deze optreden tegen Inlandsche volken;

4e. de onderneming van allerlei werken des vredes, zooals dit in het klein onder alle stelsels heeft plaats gevonden, doch nu op ruime schaal en onbekrompen wijze, daarbij de door VAN SWIETEN gedane belofte inlasschende dat *Kota-Radja* (met *Oleh-leh*) een groote handelsstad zou worden, en de overige, van ouds bestaande, haven-plaatsjes zooveel mogelijk als zoodanig verbeterende.

Deze, van de voorgangers overgenomen beginselen behooren dan verder te worden aangevuld als volgt:

5e. Het „zitten op" de geldkist van den Atjeher, waardoor deze verarmde, worde vervangen door het „waken over" de geldkist van den Atjeher, waarmede de vroegere welvaart van dat arbeidzame en spaarzame volk zal terugkeeren, waardoor de Atjeher weer iets te verliezen zal krijgen en waardoor onze invloed op zijn doen en laten belangrijk zal stijgen. Daarom niet alleen met boeten gestraft, doch óók met geld beloond. Daarom niet alleen Europeesche Maatschappijen opgericht, doch al de Atjehsche hoofden daarin geïnteresseerd, naar verhouding van hun invloed en niet alleen wanneer zij toevallig wonen binnen het landschap of op de plaats waar de Maatschappij werkt, en wel zóó dat zij ziender-oogen met den bloei dier Maatschappijen gebaat zijn. Daarom geen onverstandige zuinigheid in het bepalen

van tractementen of schadeloosstellingen, doch ruime bezoldigingen toegekend en royale schadeloosstellingen verleend, en er naar gestreefd om van de staatkundige vijanden tevreden ambtenaren en goede handelsvrienden te maken;

6e. met den meest mogelijken ernst worde er naar gestreefd om de „Atjehsche vrouw" voor ons te winnen, door steeds en overal grootmoedigheid ten toon te spreiden, ridderlijkheid te betrachten, vooral tegenover haar, haar de eereplaats te laten die zij in de Atjehsche maatschappij inneemt en..... door haar te geven dàt teeken van volksbestaan waarnaar *zij* vooral verlangt, n.l.:

7e. de herstelling van het Atjehsche Sultanaat onder Nederlandsche Vlag, een maatregel die tot nu toe niet werd toegepast, die wij kunnen bijbrengen zoodra wij dat slechts willen en die ons van het grootste nut zal zijn bij „de pacificatie met geringe middelen".

Men begrijpe mij hier vooral niet verkeerd. Ik noem de herstelling van het Sultanaat geen „conditio sine qua non" voor het slagen met het door mij voorgedragen stelsel, doch wèl als een hulpmiddel dat de kans van slagen aanmerkelijk verhoogt. Waar ik verder spreek van herstelling Sultanaat geschiedt dit ook zonder te veel te hechten aan den persoon van den tegenwoordigen titularis, want in het door mij voorgedragen stelsel zou ook zeer goed passen het *doen afzetten* van dezen Sultan en het *doen benoemen* van diens zoon b.v. onder voogdij van den Rijksraad of van den Gouverneur van Atjeh, zoodat *de laatste* tot aan de meerderjarigheid van den jongen Vorst het Sultansgezag in handen houdt.

Het kan dus met en het kan dus zonder Sultan, doch ik beschouw de herstelling van het Atjehsche Sultanaat onder Oppergezag van Nederland, moge zij afwijken van onze koloniale politiek der laatste halve eeuw, en toch — ondanks de nadeelen die haar aankleven — als *het* beste hulpmiddel om ons gezag op Noord-Sumatra hechter te maken en te bevestigen.

Dat de gelegenheid tot zelfbeperking toeneemt, zoodra wij ons van den steun in stede van de tegenwerking van den door *alle* Atjehers erkenden *Landsvorst* verzekeren, ligt voor de hand. Immers *al* onze bevelen komen dan door tusschenkomst van het voornaamste Atjehsche hoofd tot de overige hoofden en vooral tot het Volk. De niet-nakoming van die bevelen brengt dan de onwilligen rechtstreeks in conflict met het *Nationaal Gezag.* De berechting van die conflicten geschiedt dan onder onzen invloed en onder ons onmiddellijk toezicht door den *Landsvorst* en diens rechtbanken, volgens de nationale wetten, en de bestraffing, „met geweld" waar deze noodig is, geschiedt dan met de nationale troepen. De opsporing van misdrijven, de handhaving van orde en rust, het waken tegen vexatiën van allerlei aard, geschiedt dan alweer, onder onze contrôle, door *den Landsvorst* met behulp van nationale politie, die verdeeld behoort te worden in algemeene of rijks- en bijzondere d. i. landschaps- of plaatselijke politie. De aanstelling en bezoldiging der hoofden geschiedt dan al weer *niet* rechtstreeks door den overheerscher, doch middellijk door den *eigen Sultan,* en nu hangt het wèl veel af van de positie welke wij aan dien herstelden Sultan verschaffen of de verschillende hoofden de Sultansbevelen meer of

minder willig zullen opvolgen en of zij de gezags-delegatie van den Sultan meer of minder naar diens — lees onze — wenschen zullen aanwenden, doch in elk geval zal hunne tot rede brenging, ook dáár waar dit met onze troepen zou moeten geschieden, steunen op het nationale recht en op de nationale gewoonten.

Er bestaat een door de Atjeh-mannen en ook door het groote publiek als een soort dogma aanvaarde uitspraak, „dat de Atjehsche Sultan eigenlijk een geheel overtollig meubel zou zijn, zelfs in de oogen van de hoofden en van het volk", doch ik heb zulke afdoende blijken van het tegendeel ontvangen, dat ik er toe gekomen ben om *die* uitspraak als onjuist te verwerpen en de mij gebleken eigenaardige gehechtheid van het Atjehsche volk en van de Atjehsche hoofden aan dien Atjehschen Sultan als basis van uitgang te aanvaarden voor mijn voorstel tot herstelling van het Sultanaat. En nu moge het waar zijn, dat de Sultan zelf tot de kwade gewoonte van het opiumschuiven is vervallen en behept is met de nadeelige gevolgen van dien, de Atjehsche hoofden zijn niet zulke heilige boontjes dat zij hem dáárom minder zouden achten, en het Atjehsche volk is niet zóó of het zou in de vreugde over het herstel van het Sultanaat, de oogen ganschelijk sluiten voor de gebreken van den Sultan, op wien men zich trouwens niet blind behoeft te staren, aangezien hij een wettigen opvolger heeft.

De herstelling van het Atjehsche Sultanaat onder Nederlandsche vlag zal aan duizenden en duizenden Atjehers datgene schenken waardoor hun nationale trots bevredigd wordt en waardoor deze Friezen van den Oost-Indischen Archipel met opgerichten hoofde het Nederlandsche Opper-

gezag kunnen aanvaarden. De vereeniging van onze en de Atjehsche handels-, mijnbouw- en nijverheidsbelangen zal de gemeenzaamheid tusschen beide rassen doen ontstaan die de Atjeher noodig heeft om op een vriendschappelijken voet met andere volken te kunnen verkeeren. De ruime bezoldigingen zullen van de Atjehsche hoofden die thans uit armoede meêdoen aan allerlei geknoei, gekonkel en verraad, behoorlijke ambtenaren maken, op welke men na verloop van jaren zal kunnen rekenen. Eindelijk zullen de onrustige, strijdlustige elementen, zoodra zij een plaats kunnen bekomen als behoorlijk bezoldigd Atjehsch politieman of soldaat, het onbezorgde leven in de Atjehsche centra verre gaan verkiezen boven het leven vol gevaar en ontbering in de Atjehsche wildernis.

Het spreekt wel van zelf dat de allerongelukkigste rol, die men den Atjehschen Sultan na diens onderwerping heeft laten spelen, ganschelijk zal moeten worden omgekeerd. De poging die men heeft gedaan om hem — met onthouding van zijn Gezag, op grond waarvan hij bevelen zou hebben kunnen geven — te bezigen als verrader van zijne bendehoofden, is nog meer beneden *onze* dan beneden *zijne* waardigheid en vormt een zware aanklacht tegen het autocratische en grove gevoelen der Atjehsche machthebbenden. Het eindresultaat van die poging moest ongunstig wezen. Machteloos en radeloos heeft de Sultan zich „ten leste" gecompromitteerd en ging hij óók al in ballingschap, met zijn geheele familie, als zooveel honderden vóór hen, waaronder grijze mannen en de stokoude, blinde TJOET NJA DIN.

Maar nà lijden komt verblijden, en juist die verbanning kan het uitgangspunt vormen voor den arbeid aan de her-

stelling van *zijn* Gezag en van *onze* Eer; zij kan het nieuwe tijdperk openen waarin wij, ten bate van ons zelve en tot heil van het Atjehsche volk, overgaan tot de „Atjeh-pacificatie met geringe middelen", doch steunende op het „in toom gehouden geweld" en op het „vrijwillig hergeven" landsgezag.

De tijd daarvoor schijnt aangebroken.

De tienjarige VAN HEUTSZ-periode heeft niet aan de verwachtingen beantwoord en groot is de ontstemming bij velen in den lande, die zich gingen afvragen of de poovere resultaten, die daarin bereikt werden, niet veel te duur zijn gekocht; of zij niet ontzaglijk veel meer aan eer en moreel hebben ingeboet dan wij aan voorgespiegelde voordeelen hebben verkregen, en of de groote bloedbaden en de talrijke slachtingen die wij op onze rekening kregen wel ooit door ons zullen kunnen goedgemaakt worden.

Dit over de stemming in de burgermaatschappij.

Doch het Leger, het Indische Leger zelf, wordt het langdurige moordwerk moede. Onder de jongere officieren begint zich een gevoel van afschuw te openbaren. De roes heeft te lang aangehouden. Het handwerk begint tegen te staan. Aan de eer en het geweten werd te langdurig geweld aangedaan. Men komt tot bezinning en schrikt terug voor de verwildering van den troep, die zich tot in de vredesgarnizoenen uit.

En eindelijk de Atjehers zelve. Deze hebben thans afdoende gevoeld hoe loodzwaar onze hand op hen drukken kan. Er is onder hen geen sprake meer van, dat zij zich tegen ons opgewassen gevoelen. Hun eenige hoop is „volhouden totdat er hulp van buiten komt opdagen." Door eigen kracht, dat weten ze zeer goed, ontkomen zij niet aan

onzen knellenden greep. Alleen de wanhoop, de haat en hun trots doen hen doorvechten. Van af het oogenblik dat wij aan dat worstelende volk een uitweg openen voor hun trots, ontnemen wij het de sterkste reden voor verder verzet, en van af het oogenblik dat wij de redenen voor hun wanhoop wegnemen, zal de haat gaan bekoelen.

Waarlijk, het psychologische moment voor het veranderen van richting is aangebroken, vooral nu de Hooge Regeering zich nog met recht kan plaatsen op het standpunt van den overwinnaar, die eerbied afdwingende grootmoedigheid tegenover den overwonnene betracht. Mocht men dat in Nederland gevoelen en onder het nieuwe Ministerie spoedig tot het inzicht komen hoe het een onafwijsbare eisch des tijds is geworden om de tegenwoordige periode van kolonialen, militairen hoogmoedswaanzin onherroepelijk te sluiten en, van Atjeh beginnende, een nieuwe periode te openen, waarin gewerkt zal worden voor de *lands*-eer en voor het *goddelijk* recht en voor den *menschelijken* plicht tegenover het zóó gemartelde, *intelligente* Atjehsche Volk!

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

PERPUSTAKAAN NASIONAL
REPUBLIK INDONESIA

Bij de Uitgeefster, N. V. Boekhandel MASMAN & STROINK te Semarang, is mede verschenen:

**Indische Planten en haar Geneeskracht**

DOOR

J. KLOPPENBURG-VERSTEEGH

2e Vermeerderde en verbeterde druk met index

PRIJS f 2.50

---

**ATLAS,**

behoorende bij het bovengenoemde werk

2e oplage

Deze Atlas bevat 12 fotografische opnamen, weergevende de 103 planten die in het werk behandeld worden.

PRIJS f 7.—

GEDRUKT TER ELECTRISCHE DRUKKERIJ DE ATLAS, 'S-GRAVENHAGE